

Notícia de Catalunya (1960). Una proposta de recobrament

Pere Puig i Bestard¹

Al costat d'interrogants no sempre fàcils de resoldre, Jaume Vicens Vives ens ofereix unes reflexions prou interessants, sovint intel·ligents i potser atrevides, sobre els valors, els hàbits i els comportaments econòmics i empresarials que més caracteritzarien els catalans. Ho fa de manera jo diria que magistral, fent ús d'un estil sempre clar i brillant. Un estil que perfectament s'adequa al propòsit eminentment divulgatiu del llibre que porta per nom *Notícia de Catalunya*, un llibret que fou publicat l'any 1954 i que el mateix autor decidiria reeditar l'any 1960, amb algunes modificacions introduïdes per ell mateix. Es tracta d'una obra, com dic eminentment divulgativa, que no va adreçada als especialistes, sinó a un públic culte més general. Deixin-me confessar que aquesta és una obra que jo he tingut oca-

1. Una primera versió d'aquest text va servir de base a la meua intervenció en la sessió que sobre l'obra de Jaume Vicens Vives varem donar, conjuntament, el qui fou president de la Secció de Filosofia i Ciències Socials, Dr. Joan Vila-Valentí, i jo mateix, el dia 7 de maig de 2007, dins del cicle Curs d'Alts Estudis sobre cultura, política i societat (1907-2007) «Deu testimonis del segle XX / Deu lliçons per al segle XXI».

sió de llegir i rellegir diverses vegades, sempre amb un notable profit i satisfacció per la meua part, i de la qual conservo un molt bon record.

He seleccionat en la meua exposició algunes de les idees més punyents d'entre les que Vicens desenvolupa en el seu llibre, tot fent-ne una presentació que podria ser considerada més aviat personal. Espero haver aconseguit efectuar, però, una tria d'aquelles qüestions que l'autor planteja d'una manera encertada i que més podrien interessar encara els economistes i els historiadors de l'economia del nostre temps. He procurat tenir en compte, sobretot, aquelles qüestions i idees que Vicens ens planteja amb més força i que més haurien pogut resistir l'inexorable pas del temps. Totes constitueixen una part essencial del contingut dels capítols III i VIII de *Notícia de Catalunya* (les meves citacions pertanyen sempre a la segona edició revisada d'aquest llibre, de l'any 1960).

En els seus textos —que citaré extensament— Jaume Vicens ens dóna proves de la seva molt potent intuïció i gran permeabilitat intel·lectual davant els punts de vista aliens, de la qual uns anys més tard en parlarà Jordi Nadal, un dels seus deixebles, en un article de l'any 1962 publicat a *Información Comercial Española*, una revista que avui encara s'edita a Madrid. Com espero demostrar, les idees de Vicens sobre els suposats mèrits i també sobre els tan reiterats defectes de la gent del nostre país no tan sols reflecteixen el que altres especialistes han estat discutint al llarg del temps, sinó que anticipen el que molts altres, en part historiadors i economistes, discutiran més tard, per suposat en entorns culturals i polítics diferents. Deixin-me dir que Vicens, al meu entendre, compleix a bastament el seu compromís, clarament expressat en el pròleg del seu llibre en el qual profèticament ens indica que «el bé i el mal de (qualsevol) poble no admeten secrets» i afegeix «ai dels pobles que s'obliden de pensar sobre els seus encerts i sobre les seves errades».

Els quatre temes als quals em referiré al llarg de la meua presentació seran els següents:

- a) L'esperit feiner i l'aptitud per la feina dels catalans: un vici o una virtut?
- b) L'individualisme econòmic excessiu i la manca de capacitat organitzativa dels catalans: una qüestió sovint exagerada que reflecteix un cert problema de fons?
- c) Les raons que realment explicarien la manca d'empreses molt grans a Catalunya i el predomini de 'botiguetes' i empreses industrials 'més aviat esquifides'.
- d) La falta de fonamentació de la tesi tantes vegades defensada de la suposada exclusió dels catalans del comerç amb Amèrica.

Acabaré els meus comentaris i les meves anotacions a l'obra *Notícia de Catalunya* de Jaume Vicens, introduint un epíleg final que porta per títol «L'intervencionisme dels catalans a l'Espanya del XVIII i la tasca de renovació econòmica endegada des de Catalunya en ple segle XIX».

L'esperit feiner i l'aptitud, a vegades obsessiva, dels catalans davant la feina

Les preguntes que Vicens es planteja en relació amb aquest tema són les següents: *¿Som realment els catalans uns treballadors infatigables com tantes vegades es diu? ¿Ho hem estat sempre? ¿Es aquesta una de les nostres virtuts o potser, tal vegada, un dels nostres defectes o vicis més evidents*, particularment quan en fem un gra massa?

Vicens té paraules força contundents, no exemptes potser de certa ironia, sobre la tantes vegades esmentada qüestió del suposat esperit feiner dels catalans. Reconeix d'entrada que aquest és un dels nostres trets suposadament més característics, tot i que en llegir-lo aviat hi descobrirem una visió un xic escèptica.

Als catalans ens ha agradat sempre sentir-nos dir —adverteix Vicens— que som molt treballadors, i fins i tot ens plau que se'ns digui que no sabem viure si no és del tot entre-gats a la nostra feina. «És aquesta una cosa que certament ens afalaga» —ens indica Vicens— i «que respon a una convicció pregona del nostre esperit». «Hi ha hagut èpoques (de la nostra història) en què efectivament era possible dir que els catalans *arrencàvem el pa de les pedres*», ens acaba dient de manera ben contundent el nostre autor (cap. III, p. 46-47).

Vicens adverteix, però, més endavant, que en altres moments de la nostra història això no ha estat així. Cal reconèixer que a vegades les coses han anat de tota una altra manera. «Hi ha hagut èpoques en què els catalans s'han ajagut una mica en la seva feina, deixant-se arrossegar per un cert *panxa-contentisme* sempre perillós. Concretament durant una bona part dels segles XVI i XVIII» ens adverteix Vicens (cap. III, p. 47).

Aquesta fou una època —a partir de la revolució del segle XV— en la qual, com Vicens ens recorda en pàgines posteriors del seu mateix llibre, «els afers s'estimbaren i els prohoms i marxants abandonaren Barcelona i les altres ciutats, per refugiar-se a València» (cap III, p. 55-57).

La segona reflexió que Vicens ens ofereix en el seu llibre té a veure amb un altre vessant del mateix tema: *¿Ens excedim a vegades en el nostre treball els catalans? ¿Pot degenerar en vici el nostre reconegut esperit feiner o feinejador?* «Els catalans hem sofert i sofrim si no podem treballar» afirma Vicens (p. 47). «Això succeeix» —ens diu— «quan no tenim l'oportunitat d'aplicar en el grau més elevat possible la nostra capacitat de treball o de fer la feina en les condicions que a nosaltres ens semblen les més adients». Quan pequem per excés, «a vegades la nostra aptitud pel treball pot acabar degenerant en vici» ens indica Vicens (cap. III, p. 53).

Vicens hi afegirà, tot posant de relleu la seva reconeguda faceta de pensador independent, crític amb tot allò que veu poc fonamentat o que és merament fruit dels tòpics més o menys convencionals:

A vegades, (els catalans) no lluquem —però— més enllà de la nostra feina, i no treiem el nas al defora de les quatre parets del nostre obrador, del nostre despatx, dels nostres afers. [...] Aquesta visió tant estreta [...] ha pogut ser una de les causes del desconcert introduït en les males relacions que hi hagut amb la resta de l'Estat en els tres darrers segles (cap. III, p. 53-54).

En aquesta mateixa línia d'una certa heterodòxia, Vicens introdueix uns comentaris, molt propis, certament, d'una personalitat acadèmica, que, sens dubte, resulten poc convencionals i que acabarien essent percebuts com escandalosos per part d'alguns dels sectors més recalcitrants:

Els castellans, a diferència de nosaltres [...] tenen (el sentit de saber donar) temps al temps i no capeixen els valors econòmics sense aparellar-los amb l'ús de grans maquinàries (institucionals), es diguin (aquestes) *El Honrado Concejo de la Mesta, La Casa de Contratación (de Sevilla), Las Reales Fábricas (de...)* o bé (el mateix) *INI* (cap. III, p. 47-48).

Les topades entre dues concepcions del treball ben enfrontades (la dels castellans i la nostra) han estat importants —per al castellà un 'castigo divinal'; per al català un 'signe d'elecció'— unes topades que han fet trontollar més d'una vegada afectes i conveniències» (cap. III, p. 48).

I respecte d'aquesta mateixa qüestió, acaba sentenciant Vicens:

Donaríem un rendiment molt elevat a qualsevol inversió que es fes amb la contrapartida del capital indefugible del nostre treball si ens apropéssim i esforcéssim en entendre la manera de fer de tots dos pobles. [...] Amb una mica més de comprensió dels punts de vista respectius, [...] el valor potencial del treball (dels catalans), la nostra aptitud per a la feina, es bolcaria en realitzacions molt més ambicioses (cap. III, p. 48).

Una darrera pregunta ens plantejarem, per fi, en relació amb la qüestió del tarannà «feiner dels catalans»: *¿El catalans som d'alguna manera com els alemanys? ¿En quin sentit podem dir que ens hi assemblen?*

La resposta de Vicens —marcada per una certa intencionalitat— és prou clara:

En un país en el que les realitzacions socials i polítiques no han estat gens fàcils i en què s'han repetit les ensopegades històriques, l'únic refugi col·lectiu ha estat la feina en el cas de Catalunya (com d'una manera o altra també ho ha estat per a Alemanya) (cap. III, p. 52).

I més endavant, Vicens afegeix:

Els catalans... com els alemanys, sabem refugiar-nos en la feina en el moment de les grans sotragades, quan s'ensorra l'edifici de les nostres il·lusions i anem esmaperduts topant per les cantonades de la història... (cap. III, p. 53).

No cal dir que Vicens no presenta els catalans ni l'economia de Catalunya, i ja no diuem les seves empreses, com a realment comparables amb Alemanya.

L'individualisme econòmic dels catalans, el tancament i la suposada manca d'ambició organitzativa del empresariat de Catalunya

Les tres preguntes que Vicens ens planteja en relació amb aquest tema són: *¿L'excés individualisme econòmic és veritablement un tret bàsic del món econòmic i empresarial català? ¿És aquesta la causa del problema del qual tantes vegades se'ns ha acusat: d'una certa falta de visió i d'una veritable manca d'ambició en el món dels negocis? I, fins i tot, ¿d'una certa propensió al tancament enfront de la competència en un món modern més obert i més lliure?*

Carles Pi Sunyer, segurament un dels autors més citats en relació amb aquests temes, va escriure textos que si bé avui en dia no són tant tinguts en compte, el que sí podem dir és que han estat el punt d'arrencada d'un gran debat protagonitzat per part de tot un seguit d'autors posteriors —com de fet reflecteix el mateix Vicens en els anys seixanta.

Pi Sunyer es manifestà de manera contundent en relació amb el delicat tema de la manca de capacitat dels homes d'empresa d'evolucionar cap a la gran empresa capitalista del seu temps, caracteritzada per l'adopció de la forma jurídica de societat anònima. Pi Sunyer formula algunes de les expressions més dràstiques sobre aquest tema, tot assenyalant:

[...] la incapacitat (de l'empresariat català) d'assolir un (cert) nivell tècnic autòcton i de superar (el seu) individualisme ferotge (cosa que el portarà a no ser capaç d'entrar) en el si d'organitzacions anònimes altament racionalitzades (Carles Pi Sunyer, *L'aptitud econòmica de Catalunya*). (Vegeu vol. I, p. 129, i vol. II p. 177-186.)

Tal com ens recorda Vicens,

Fou una apreciació general entre la intel·lectualitat catalana dels darrers vuitanta anys (1880-1960) que un dels més grans defectes del nostre poble, sobretot en l'aspecte econòmic, requeria en l'exagerat individualisme del nostre temperament. Encara avui és un tòpic parlar d'individualisme quan hom fa referència al món de les nostres finances i dels nostres afers. Sembla impossible encara avui que els catalans se sentin cridats a crear o a participar en les més grans empreses capitalistes, com les que de fet han reeixit en altres parts del món, i fins i tot a la resta d'Espanya... (cap. III, p. 61-62).

Però el fet és que, tal com assenyalava Vicens:

L'evolució econòmica catalana d'aquell període inicial del nostre capitalisme industrial incipient al qual se solen referir els crítics, no comportava necessàriament una solució netament individualista, en el qual foren les primeres etapes d'una gran empenta industrial. Ben contràriament, a casa nostra els primers estadis de la revolució industrial es presentaria associada, com a altres llocs, a un molt fort corrent de concentració empresarial capitalista (cap III p. 62).

En relació amb aquest tema, l'historiador Vicens tenia, sens dubte, unes idees ben clares que manifestaria en una altra de les seves obres: «Diguem-ho ben clar des d'ara» —ens adverteix de manera contundent Vicens— «s'erren greument els qui sostenen la incapacitat de l'industrial català per adaptar-se a les exigències de l'esperit capitalista del Vuit-cents». Font: Jaume Vicens Vives *Industrials i polítics del segle XIX* (Biografies Catalanes) Barcelona: Vicens Vives, 1961, p. 31-32).

Tornant un cop més als nostres comentaris sobre el llibre *Notícia de Catalunya*, convé afegir que Vicens ens indica també, amb notable precisió, que:

El problema del sorgiment de la gran empresa capitalista a casa nostra fa més referència a la dificultat d'acumular beneficis fàcils, mitjançant l'explotació d'un mercat colonial important o la venda de tresors minerals selectes, que no pas a la pràctica d'un individualisme econòmic [...] (al qual tantes vegades es refereixen els autors contemporanis i fins i tot els més tardans) (cap. III, p. 62-66).

Les raons que explicarien la manca d'empreses molt grans a Catalunya i el predomini de «botiguetes» i empreses industrials «més aviat esquifides»

Un dels temes més apassionants que Vicens ens planteja, en el capítol III del seu llibre, té a veure amb una qüestió, sens dubte, important i llargament debatuda, que, com a vegades s'ha dit, podria haver arribat 'a fer vessar rius de tinta': «¿Quines haurien estat les raons que explicarien» —es pregunta Vicens— «que la ben important empenta industrial del segle XIX acabés en el fons desembocant —llevat d'unes poques excepcions— en l'*esquifiment de la botigueta o l'escarransiment de la indústria de quatre telers?*» (podríem potser afegir nosaltres: ¿Com és possible que tot aquell recorregut inicialment tan prometedor acabés derivant en un creixent tancament, en una progressiva pèrdua d'ambició industrial i de dimensió de les organitzacions i, més tard, en la recerca deliberada d'un mercat plenament protegit?).

Evidentment, la burgesia catalana del vuit cents —ens ve a dir Vicens— per pura supervivència de l'esperit de monopoli, viu en una economia absolutament reclosa i sense horitzons i, a la vegada, es troba davant la falta d'entesa o de sintonia possible amb un Estat amb el qual no té manera d'entendre's. És per això, en gran part, que esdevindrà profundament individualista en el camp dels afers empresarials i optarà pel món dels negocis més segurs (fins i tot, al final, pel més dur proteccionisme).

Vicens també ens adverteix, però, que tot i que «al català sempre li costa destriar l'afer de la casa, l'eina de la feina»:

Cal reconèixer també que tendeix a compensar aquella inclinació en el camp econòmic [el seu reconegut individualisme] amb una seriosa aptitud per les actuacions col·lectives, les quals haurien pres una altra volada si haguessin estat encoratjades i no pertorbades, per un Estat més comprensiu de quines eren (en cada moment) les veritables necessitats del país (cap. III, p. 64).

Una segona pregunta, per cert ben important, és la que Vicens també ens planteja: *¿Els catalans haurien estat poc ambiciosos i propensos a isolar-se en un mercat interior, si haguessin pogut accedir a grans fons de riquesa (pròpia o aconseguida en profitoses aventures exteriors a ultramar)?*

En relació amb aquesta qüestió Vicens ens manifestarà que:

Els catalans som un poble que mai no ha manejat grans capitals ni ha disposat d'abundant dotació de recursos naturals ni hem tingut accés fàcil als grans capitals [...] no hem tingut a la nostra disposició abundosos recursos naturals que en un moment donat de la història representessin una reserva gratuïta per al nostre desenvolupament econòmic (cap. III, p. 48).

La tant gallejada diferència entre Euskadi i Catalunya ¿d'on prové?, es pregunta també Vicens en una altra part del seu llibre:

Els bascos han triomfat —se'ns diu moltes vegades— en la pràctica del gran capitalisme (la banca, les societats anònimes, els transport) mentre els catalans han estat incapaços de fer-ho [...] La diferència prové, però molt més de les mines que d'una ineptitud psicològica nostra, fonamentada en un suposat individualisme a ultrança; del fet evident, en definitiva, que els bascos disposaren a finals del segle passat d'una sorprenent i considerable riquesa amb el llurs mines de ferro (cap. III, p. 48-49).

I en relació amb el mateix tema, afegeix:

No dubtem pas que això mateix s'hauria esdevingut a Catalunya si les mines de Sant Joan de les Abadesses no haguessin estat una aproximació ridícula a l'explotació carbonífera en gran escala i si el ferro pirinenc hagués estat a l'abast de les indústries de la costa (cap. III, p. 49).

Vicens aborda així mateix, l'altre segon factor que cal considerar a l'hora d'explicar la falta de dimensió i el limitat abast assolit pel que fa als resultats del procés d'industrialització empresarial a casa nostra:

No hem (disposat) tampoc (els catalans) d'un imperi colonial o mercantívol que folrés d'or el (nostre país). Encara que trastejàrem activament a la Mediterrània durant tres segles, ni teníem el monopoli de les espècies, ni el nostre rerepaís —en el millor moment, tot l'Aragó i part del Llenguadoc— podia comparar-se amb les florents ciutats de l'àmplia Alemanya que feien la fortuna de Venècia (cap. III, p. 49).

Finalment, Vicens n'adverteix:

Catalunya no conegué grans capitalistes primerencs, del tipus del Jacques Coeur francès o dels fúcars augsburguesos. Quan (segurament) començaven a formar-se'n, una guerra civil, combatuda sense reserves mentals ni econòmiques, la del segle XV, ens deixà tan baldats, que ni esma no tinguérem per aprofitar la descoberta americana (cap. III, p. 49-50).

La suposada exclusió de l'accés dels catalans al comerç amb Amèrica

La pregunta final a la qual ens referirem d'entre les moltes que l'obra de Vicens ens planteja és la de ¿fins a quin punt és cert que el catalans haurien estat mai exclosos pels poders centrals del comerç amb les colònies d'Amèrica? ¿És això veritat o és un mer invent del 'historicisme romàntic' propi d'una certa època?

La resposta que ens en dona Vicens és prou contundent i definitiva al nostre entendre:

S'ha de dir, d'una vegada per sempre, que és absurd el plany que prengué tanta volada a les darries del segle XIX respecte a l'exclusió deliberada (segons es deia) dels catalans del comerç amb Amèrica. [...] Avui sabem que no hi hagué eliminació de tipus jurídic, sinó l'establiment d'un monopoli de tràfec entre Espanya i les colònies americanes a profit dels burgesos de Sevilla (cap. III, p. 50).

Què més podem dir sobre el fet prou evident que els catalans de fet no entren fins molt tard en aquest ben profitós comerç amb Amèrica, tot i no haver estat legalment exclosos jurídicament pels poders centrals?

El que Vicens hi afegeix és que molts altres, amb més empena i molt possiblement més ben preparats que nosaltres, sí que varen treure'n profit:

Primer els genovesos, després els alemanys i portuguesos, incloent entre aquests els 'marranos' conversos, i més tard els holandesos, francesos i anglesos, saberen aprofitar-se d'aquell monopoli per a fer passar l'or d'Amèrica cap a llurs terres sense que el govern de la monarquia espanyola pogués fer res per a privar-los-ho (cap. III, p. 50).

Davant d'això, Vicens conclou, de manera ben taxativa que:

Si els catalans dels segles XVI i XVII haguessin tingut capitals, indústries i esperit d'empresa, bé s'haurien enginyat per assolir el mateix profitós objectiu que els altres estrangers (varen aconseguir en les seves relacions amb) la Corona castellana... (Però el fet és que) simplement (els catalans, la seva burgesia) no tenien els capitals (que calia tenir) per ensibornar els factors de la «Casa de Índias», enllaminir els marxants sevillans o 'convèncer' la monarquia... (cap. III, p. 50).

De manera ben irònica encara, afegeix Vicens el següent comentari:

¿Què més haurien volgut els reis de la Casa d'Àustria i llurs ministres, àdhuc el mateix comte d'Olivares, que transigir amb unes demandes catalanes d'obertura del comerç americà, si és que

se'ls haguessin presentat, davant la perspectiva d'unes bosses ben curulles d'argent, ells que estaven, dia sí i dia també, abocats a la fallida del crèdit financer de la reialesa? [...] Precisament en aquell temps, els comerciants de Catalunya tallaven el cuponet del tràfec amb Sicília i vivien d'allò més satisfets amb aquella rifeta. Pensar d'anar a Amèrica? I ca! (cap. III, p. 50-51).

I finalment, el nostre autor sentència, de manera prou categòrica, que no cal deixar lloc a les fantasies, ben intencionades, quan els fets són els que són pel que fa a la història de les nostres relacions amb Amèrica i l'Espanya dels segles XVI i XVII, una època de poca empenya catalana:

La qüestió americana, doncs, com moltes d'altres, s'ha de considerar sense prevencions ideològiques, acceptant el fet de base que, generalment, Catalunya no ha disposat de grans capitals (cap. III, p. 51).

De tota manera, cal reconèixer que durant una ben llarga temporada (en els segles XV i part del XVI) Catalunya es beneficià d'una conjuntura favorable, quan Europa i Espanya havien sortit ja de la depressió econòmica. A Catalunya es manifestà —segons Vicens— un cert *gronxament* sota el regnat de Carles I, en què «el sistema pactista establert amb Ferran II com a peça mestra de la presència hispànica (dels catalans) semblà funcionar meravellosament bé», mentre «la seva burgesia entrava en el terreny del més pur conformisme» (cap. VIII, p. 147).

Més tard es produiria una «veritable primera sotragada», quan Felip II arribà al poder de l'Estat espanyol de l'època:

La primera sotragada vingué quan Felip II es tancà a la banda en el triple camp econòmic (el comerç amb Amèrica), el religiós (el virrei de Catalunya, seguint ordres superiors, ordenà, entre 1567 i 1570, l'empresonament dels diputats del General de Catalunya acusats d'afavorir l'heretgia calvinista) i l'intel·lectual (la prohibició d'estudiar a universitats estrangeres i establiment de la censura de llibres i impresos) (cap. VIII, p. 147).

Aquestes mesures, que eren generals a Espanya, no deixaren de sobtar —fins i tot potser encara més— els naturals del Principat:

La disposició donada per Felip II el 1566 tancant el comerç americà a qualsevol nació estrangera en benefici del monopoli dels marxants sevillans, la notícia de la prohibició de trastejar amb les Índies, provocà un clar dol a Catalunya encara que el comerç hi fos decadent (cap. VIII, p. 147-148).

Aquesta situació es pot comprendre perfectament, si tenim en compte el fet que Carles I havia inaugurat el 1529 un règim econòmic colonial de tipus precisament bastant liberal i que les Corts de 1542 havia promès la igualtat de catalans i castellans en el comerç amb Amèrica. «D'algun temps ençà» —escrivien els consellers de Barcelona, segons Vicens— «... a Sevilla ens fan pagar als catalans com estrangers» (cap. VIII, p. 148).

I afegeix Vicens: «L'eliminació de les coses d'Espanya —i concretament del seu principal afer... que era [el comerç] amb l'Amèrica— provingué de Castella... una Castella que estava fent Espanya a la seva mida (cap VIII, p. 148-149).

Castella era capaç de fer-ho «per moltes raons» ens indica Vicens:

Perquè era el regne més poblat de tots, perquè el descobriment d'Amèrica li havia procurat una fortuna inimaginable, perquè gaudia d'una selecció important de sacerdots, missioners, polítics, generals i soldats, i perquè l'aplegament d'un conjunt de possibilitats havia produït en la cort, en les universitats i en els convents una cultura considerable, amb coses a dir al món [...]. Castella es feia admirar de tothom. Si els mateixos portuguesos es rendiren a la influència de Castella, ¿què no farien els catalans de l'època? (cap VIII, p. 148-149).

Però l'arrencada castellana finalment acabaria en un estrepitós fracàs aproximadament als voltants de l'any 1580. Aquesta data, «un any més o un any menys» —ens diu Vicens— «és un dels fets més ben establerts per la historiografia recent».

El fracàs de Castella derivà, en primer lloc, de la seva incapacitat per a transformar-se en [una veritable] potència capitalista... capaç d'organitzar la mecànica econòmica colonial americana, d'ocupar el lloc cabdal en les finances europees, o més simplement de donar de menjar als espanyols [d'aquells temps] [...]. [En tercer lloc] també provingué de la incapacitat de l'Estat, parant esment (sobretot) en la pluralitat de tendències... i en l'eficiència del govern [al nostre país] [...] (cap. VIII, p. 149).

Aquestes serien també —segons Vicens— les raons que donarien lloc a un molt important canvi d'actitud de Catalunya respecte a Castella, la que hauria d'haver estat el seu *soci essencial* en el «joc hispànic». «Si els catalans seguien amb un cert entusiasme ombrívol el camí que els assenyala Castella fins a les darreries del segle XVI —votant encara en les Corts de 1599 a favor d'un determinat subsidi a Felip III...—», el fet és que, «després de dos decennis, s'esquerdarà el vas de la il·lusió i tota confiança serà d'erruïda». «Entre 1615 i 1630, molt abans d'esclatar la Guerra de Secessió, Catalunya hauria decidit que embarcar-se amb Castella en una mateixa navegació no era bon afer i que calia partir peres» (cap. VIII, p. 150).

Entre 1620 i 1630 els catalans reflexionarien i començarien a preguntar-se —segons Vicens— de què els havia servit llur unió amb Castella:

La resposta continguda en un memorial del període fou del tot negativa, encara que d'ordre social i econòmic, i no pas ideològic o polític [...]. La germanor i la unitat —s'afirma— és ferma, però si quelcom la pot capgirar és que els profits esdevinguin particulars d'un sol dels seus membres [...]. Castella s'ha enriquit amb les flotes d'Índies i amb les «particulars» de les mercès concedides als seus naturals a les colònies i a Itàlia. Cal canviar tot això. La veritable unió consistiria a unir-se totes les províncies i beneficiar les mercaderies que hi ha a tot Espanya, i no deixar-les sortir sinó treballades... (cap. VIII, p. 153).

Conclourà Vicens, en part lamentant-se'n:

Una mentalitat distinta s'obre via després de l'etapa de conformisme del segle XVI. El català no està [gens] d'acord amb la marxa de l'Estat... Molt abans de la guerra de 1640, es creà a Catalunya [formant part d'una confusió inesborrable entre l'aparat de l'Estat... i els valors del castellà, ens diu Vicens] un ambient de menyspreu envers els castellans.

Una segona pregunta que Vicens es planteja, finalment, en relació amb el mateix tema és: *¿Hi ha hagut èpoques històriques en què els catalans han disposat d'oportunitats importants d'acumular grans capitals i d'emprendre iniciatives realment ambicioses?*

Efectivament, ens diu Vicens, han existit dues grans oportunitats a la nostra història:

1) L'arribada dels capitals llenguadocians, que es refugiaren a Catalunya davant la invasió dels francs llavors de la croada contra els albigesos (parlem de començaments del segle XIII) (cap. III, p. 51).

2) L'acumulació de recursos financers provinents del comerç americà i de la venda de teixits a l'interior peninsular durant els segles XVIII i XIX (cap. III, p. 51). «Amb aquests dos processos històrics» —ens diu Vicens— «enregistrem el començament de les dues grans èpoques de plenitud econòmica de Catalunya» (cap. III, p. 51).

Una doble gran pregunta final: *¿En què es varen traduir aquestes dues èpoques d'expansió econòmica? ¿Quins foren els seu fruits econòmics i empresarials?*

Vicens ens diu:

Tant en un cas com en l'altre només serviren d'estímul als petits capitals creats pel treball, només pogueren conservar llur plenitud mitjançant l'aplicació del treball sostingut. [En definitiva] ni els béns naturals ni els monopolis colonials —els dos grans creadors de la riquesa dels pobles— [no han permès mai als catalans] de contemplar el món reposant sota els estels (cap. III, p. 51).

I acabarà dient-nos de manera ben solemne el nostre admirat historiador (qui sap si portat d'un cert ànim profètic):

[...] ens calgueren tres centúries d'esforç ininterromput per a passar de la Catalunya romànica i camperola a la Catalunya gòtica i mercantívol; tres més per a superar la decadència en què naufragaríem al final del segle XV i arribar a la Catalunya industrialitzada del vuit-cents [...]. Només per la capitalització del treball hem arribat (els catalans) a ésser gent en la història econòmica. No cal dir que aquesta serà també la llei que hauran de tenir en compte les generacions vinents, si no és que, per primera vegada, brolla de la nostra terra un mannà espontani i generós. Però, seríem aleshores més catalans? (cap. III, p. 52).

Epíleg: Sobre l'intervencionisme dels catalans a l'Espanya del XVIII i la tasca de renovació econòmica endegada des de Catalunya en ple segle XIX

Vicens ens indica que després de la repressió política i la crisi econòmica viscuda en la segona i la tercera dècades del segle XVIII, en què s'aturaria una certa arrencada biològica de la Catalunya de 1680, la pau retornaria al país desapareixent l'atmosfera de guerra civil que s'hi havia instal·lat. En definitiva «l'any 1740 el món, per fi, tornaria a somriure als catalans» (cap. VIII, p. 159).

Aquest any —1740— s'erigeix de fet en un veritable punt d'arrencada d'una important transició. Catalunya passa del «secessionisme o la ruptura amb Espanya» en què ha viscut durant gran part del segle XVII, a «una nova etapa d'intervencionisme cada cop més actiu», i «fins i tot generós» en els afers espanyols, segons el nostre autor (p. 159).

Vicens afegeix sobre el tema:

És en aquest moment que Catalunya s'engega Castella endins [a partir de 1740], en una de les arrencades més generoses de la seva història... sense programa ni propaganda, obscuríssimament. Són uns anys en què milers de catalans —renovant la pesca a Andalusia, Galícia, Santander i Bascònia; fent de transportistes, per terres i camins d'Espanya des de Portugal i Andalusia, des de Madrid a la Mediterrània; establint-se com a sastres, sabaters o botiguers, a les ciutats i viles de Castella; o ensenyant les noves tècniques agrícoles als pagesos de Valladolid; etc.— farien la conquesta d'Espanya... (cap. XVIII, p. 159).

Vicens fa constar, però, que a moltes persones no els plagué la invasió catalana d'aquesta època; aquesta tindrà, però, al seu costat els governants i intel·lectuals il·lustrats de l'època... «com el mateix Campomanes i altres».

En l'inici d'aquest nou procés que Vicens qualifica de «generós intervencionisme dels catalans a Espanya», hi acabem trobant un fet important —l'obertura real del comerç dels catalans a Amèrica— que precisament tindrà lloc en ple segle XVIII, i que, sens dubte, tingué efectes importants, tal com Vicens reconeix: «L'intervencionisme pràctic català de mitjans del XVIII tingué un altre aiguavés» —diu— «l'eliminació del monopoli comercial andalús a Amèrica» (cap. XVIII, p. 160).

Aquí veiem, doncs, com un fet econòmic prou important —el de l'atorgament del monopoli comercial al port de Sevilla de la segona meitat del XVI—, en què els catalans s'havien sentit exclosos o en tot cas els seus comerciants no foren capaços d'aprofitar, acabarà convertint-se ara, en ple segle XVIII, en una peça important del canvi d'actituds en les relacions entre Catalunya i la resta d'Espanya. Aquest és un fet ben concret, del qual Vicens fa esment explicant-nos les raons de fons del canvi que es va produir:

Foren els èxits assolits per la Companyia de Barcelona en la revalorització de les Antilles, que el colonialisme castellà havia arrasat a començaments del segle XVI, el motiu de l'obertura de la

navegació a les Illes de Barlovento, i tot seguit l'anul·lació del privilegi de la Casa de Contractació de Cadis per mitjà de la pragmàtica de 1778.

Segons ens indica Vicens:

Els ministres de Carles III es mostrarien generosos no solament envers els catalans, sinó també envers tots els ports perifèrics on batejava *el novell esperit de competició mercantil* [...] Catalunya marxà [a partir d'aquest moment] a la punta [de tot un] moviment de redreç [econòmic], i [decidí] preparar [silenciosament] *una nova Espanya al seu gust* (cap. VIII, p. 160).

Malauradament, ens adverteix Vicens, «la invasió napoleònica i les guerres civils de la primera meitat del segle XIX comportarien una [brusca] aturada a tot un procés de renovació que hauria de quedar sospès per llarg temps». Aquest no es reprendria fins a la segona meitat del segle XIX, en què els catalans —ens diu Vicens— un cop més: «continuant [en certa manera] la tendència que s'havia anat desenvolupant durant el segle XVIII... predicarien a les altres Espanyes *l'evangeli de la redempció pel treball...*».

Això és el que Vicens qualifica en la seva obra com «la intensa acció de renovació econòmica i de propaganda del treball duta a terme no tant sols pels empresaris i altres representants de les principals organitzacions de classe» —El Foment del Treball Nacional i la Confederació Nacional del Treball— «sinó també per gent de tota mena, com els mateixos obrers, i [fins i tot] pels propis viatjants catalans de comerç en terres de Castella i Andalusia» (cap VIII, p. 163).

Vicens formula la seva posició sobre aquest tema d'una manera certament un xic apassionada, però no per això menys rellevant i lúcida, tot dient-nos:

Encara que s'hi trobin errors d'apreciació social i econòmica... i encara que [a vegades] s'hi vulgui veure una manifestació egoista dels fabricants de Catalunya [obcecats] en mantenir [un cert] monopoli tèxtil sobre el mercat espanyol... cal reconèixer l'idealisme [també] de molts líders i sobretot l'amplitud d'horitzons de llur campanya (cap VIII, p. 164).

Vicens, compromès, en definitiva, en una certa defensa de la causa empresarial catalana —tot i haver fet esforços per mantenir una certa distància— acabarà afirmant per fi:

Amb tots els seus defectes, que foren molts, el proteccionisme permeté l'articulació d'una economia a Espanya... Els catalans donaren per la base [des del món de la producció i de l'economia, ens diu Vicens] el sentit de vertebració i de responsabilitat hispànica que en aquells temps mancava [als dirigents] (cap VIII, p.164).

Amb aquestes paraules, que, sens dubte, comporten una determinada visió política, acabem unes reflexions que Vicens ens proposa en el seu llibret, en relació amb allò que ell anomena «l'intervencionisme pragmàtic dels catalans a Espanya» o també «la tasca hispànica dels catalans [en la segona meitat] del segle XIX». «Un dels esforços més seriosos» —diu ell— «empresos per Catalunya per tal *d'afaiçonar Espanya a la imatge seva*».